

Els reis

Jan Kott

FONT: Jan Kott, *Shakespeare, el nostre contemporani*, Barcelona: Alba Editorial, 2007.

No ens cal res més. Si volem conèixer el material històric del que es va nodrir Shakespeare per mostrar la seva època i poblar l'escena teatral d'éssers reals del seu propi temps, només hem d'examinar atentament l'índex de personatges de *Ricard III*. En aquesta obra primerenca, o més ben dit en el material històric que va utilitzar, s'hi troba un esbós de les grans tragèdies posteriors: *Hamlet*, *Macbeth* i *El rei Lear*. Si es vol interpretar el món de Shakespeare com un món real, cal començar per la lectura de les obres històriques, i abans que res per *Ricard II* i *Ricard III*.

Comencem, doncs, per la llista de personatges:

El rei Eduard IV: va desposseir del tron Enric VI, últim monarca del llinatge Lancaster. El va tancar a la Torre, on va ser assassinat pels germans d'Eduard, Ricard i el duc de Clarence. Uns mesos abans, a la batalla de Tewkesbury, l'únic fill d'Enric VI havia estat apunyalat per Ricard.

Eduard, príncep de Gal·les, fill d'Eduard IV, més tard el rei Eduard V: assassinat a la mateixa Torre, a la vora del Tàmesi, a l'edat de dotze anys, per ordre de Ricard.

Ricard, duc de York, segon fill d'Eduard IV: assassinat en aquella mateixa sinistreta torre gòtica de pedra blanca, a l'edat de deu anys, per ordre de Ricard.

Jordi, duc de Clarence, germà d'Eduard IV: assassinat a la mateixa Torre gòtica per ordre de Ricard.

El fill del duc de Clarence: empresonat per Ricard immediatament després de la coronació.

La filla del duc de Clarence: casada, quan encara era una nena, amb un simple hidalgo, perquè no pogués ser mare de reis.

La duquessa de York, mare de dos reis, àvia d'un rei i d'una reina: el seu marit i el seu fill petit van caure o van ser assassinats durant la Guerra de les Dues Roses; el seu fill mitjà va ser apunyalat a la presó per sicaris; el seu tercer fill, Ricard, va fer assassinar dos néts seus. De tota la seva descendència, només un fill i una néta van morir de mort natural.

Margarida, vídua d'Enric VI: el seu marit va ser assassinat a la Torre; el seu fill va

caure al camp de batalla.

Lady Anna, esposa de Ricard III: el mateix Ricard va matar el seu pare a la batalla de Barnet i el seu primer marit a la batalla de Tewkesbury. El pare del seu primer marit havia estat ajusticiat abans, per ordre de Ricard, a la Torre; ella va ser empresonada per Ricard immediatament després del seu casament.

El duc de Buckingham, confident de Ricard i el seu braç dret en la lluita per la corona: ajusticiat per Ricard el mateix any de la coronació.

El comte Rivers, germà de la reina Elisabet; **Lord Grey**, fill de la reina Elisabet; **Sir Thomas Vaughan**: ajusticiats tots tres per ordre de Ricard III a Pomfret, fins i tot abans de la coronació.

Sir Ricard Ratcliff, organitzador de la matança de Pomfret i del cop d'estat: va caure dos anys més tard a la batalla de Bosworth.

Lord Hastings, baró, partidari dels Lancaster: empresonat, alliberat, empresonat de nou i ajusticiat per Ricard, sota l'acusació de promoure un cop d'estat.

Sir James Tyrrel, assassí dels fills d'Eduard IV a la Torre: ajusticiat posteriorment.

Ja arribem al final de la llista de personatges, o, més ben dit, de les víctimes. Encara hi resten **Sir William Catesby**, ajusticiat després de la batalla de Bosworth, i **el duc de Norfolk**, mort en aquella mateixa batalla. Alguns lords i barons van salvar la vida fugint a l'estranger. I venen els tres últims renglons referents a personatges sense nom propi. Copiem del cartell: «Esperits dels assassinats per Ricard III, Lords, Cortesans, Ciutadans, Assassins, Heralds, Escrivents, Soldats i altres. L'acció transcorre a Anglaterra».

Shakespeare és com el món o com la vida. Cada època hi troba allò que busca i allò que vol veure. El lector de mitjan segle XX llegeix *Ricard III*, o bé en mira la representació a l'escena, a través de la seva pròpia experiència. No pot ni llegir ni mirar d'una altra manera. I per això no l'espanta, o més aviat no l'estranya, la crueltat shakespeariana. Contempla la lluita pel poder i la matança mútua dels protagonistes de la tragèdia amb molta més calma que les diverses generacions d'espectadors i crítics del segle XIX. La mort cruel de la majoria dels personatges no la considera una necessitat artística, ni una regla que impera en la tragèdia portant la catarsi, ni tan sols un tret específic de la terrible genialitat de Shakespeare. Té tendència, més aviat, a considerar l'espantosa mort dels protagonistes com una necessitat històrica, o com una cosa del tot natural.

Fins i tot a *Titus Andrònic*, modificada o escrita per Shakespeare probablement el mateix any que la tragèdia del rei *Ricard III*, l'espectador contemporani hi veu alguna

cosa més que l'amuntegament caricaturesc i grotesc, segons opinava la crítica del segle XIX, de crueltats innecessàries. I quan *Titus Andrònic* és posada en escena tal com ho va fer Peter Brook, l'espectador està disposat a aplaudir l'escena de la matança general de l'acte cinquè amb el mateix entusiasme amb què aplaudien els calderers, els sastres, els carnisers i els soldats de l'època shakespeariana. Aleshores va ser un dels èxits teatrals més grans.

L'espectador contemporani, descobrint en les tragèdies shakesperianes la seva pròpia contemporaneïtat, sovint se sent, de manera inesperada, molt a prop de la contemporaneïtat de Shakespeare. En tot cas, la comprèn molt bé. I això es refereix, sobretot, a les cròniques històriques.

Les obres històriques de Shakespeare duen per títol noms de reis: *El rei Joan*, *Ricard II*, *Enric IV*, *Enric V*, *Enric VI*, *Ricard III*. [...] Formen una epopeia històrica de més de cent anys, dividida en capítols que es corresponen amb els principals regnats. Però si es llegeixen aquests capítols seguint un ordre cronològic, seguint la seqüència dels regnats, crida l'atenció el fet que per a Shakespeare la història sigui una matèria immòbil. Cadascun dels capítols acaba en el punt de partida, traçant un cercle. Aquesta reiteració de cercles invariables que dibuixa la història forma els successius regnats dels reis.

Aquestes grans tragèdies històriques comencen amb la lluita pel tron o amb la consolidació del poder, i totes acaben amb la mort del monarca i amb una nova coronació. A totes les obres històriques el monarca arrossega una llarga cadena de crims, ha apartat del seu costat els senyors feudals que l'havien ajudat a aconseguir la corona, ha matat primer els seus enemics i després els seus antics aliats, ha donat mort als seus successors i als possibles pretendents al tron. Però mai aconsegueix matar-los tots. Un jove príncep torna del desterrament —fill, nét o germà dels assassinats— per defensar la llei que ha estat trencada. El cicle s'ha tancat. Comença un capítol nou, una nova tragèdia històrica. [...]

Quan acabem de llegir un capítol i comencem el següent, quan llegim les obres històriques de Shakespeare en conjunt, una rere l'altra, els rostres dels sobirans i dels usurpadors es comencen a esborrar a poc a poc.

Aquests homes tenen fins i tot els mateixos noms. Sempre hi ha un Ricard, un Eduard i un Enric. I tenen, a més a més, els mateixos títols. Hi ha el duc de York i el príncep de Gal·les, i el duc de Clarence. A cadascuna d'aquestes obres hi ha un personatge

intrèpid, un altre de cruel i un altre de més astut. Però el drama que es desenvolupa entre ells és sempre el mateix. I a totes les tragèdies es repeteix el mateix lament de les mares dels reis assassinats.

REINA MARGARIDA

Jo tenia un Eduard, fins que Ricard el va matar.

Jo tenia un espòs, fins que un Ricard el va matar.

Tu tenies un Eduard, fins que un Ricard el va matar.

Tu tenies un Ricard, fins que un Ricard el va matar.

DUQUESSA DE YORK

Jo també tenia un Ricard, i tu el vas matar.

Jo també tenia un Rutland, i tu vas ajudar a matar-lo.

.....

REINA MARGARIDA

El teu Eduard, que va matar el meu Eduard, ha mort.

L'altre Eduard mort compensa el meu Eduard.

El jove York no serveix sinó de suport a la meva venjança,

perquè els altres dos junts no podien igualar en perfecció

l'excés de la meva pèrdua:

el teu Clarence, que va apunyalat el meu Eduard, ha mort,

i amb ell els espectadors d'aquella escena tràgica,

l'adúlter Hastings, Rivers, Vaughan, Grey,

tots estrangulats prematurament en les seves tenebroses tombes.

D'aquesta manera, a totes les obres històriques de Shakespeare emergeix la imatge de la història en si mateixa, per sobre de les peculiaritats personals de cadascun dels reis i dels usurpadors. És la imatge del Gran Mecanisme. Cadascun dels successius capítols,

cadascun dels grans actes de Shakespeare és una repetició. [...] És exactament aquesta imatge de la història, que trobem a Shakespeare en reiterades ocasions, la que se'n imposa amb força. La història feudal és una llarga escala per la que puja un seguici de reis. Cada esglao que puja, que l'acosta al tron, està marcat pel crim, el perjuri i la traïció.

Però quan faci el pas final, la corona caurà rodolant a terra. I el següent podrà recollir-la. [...] Des de l'últim graó només és possible precipitar-se al buit. Els monarques canvien, però l'escala roman. I tots, bons o dolents, valents o covards, nobles o innobles, ingenus o cíncics, pugen per l'escala de la mateixa manera. [...]

La clau per llegir *Hamlet* són els dos *Ricards*. [...] El món espanta amb el seu mecanisme cruel, del qual no hi ha escapatòria, però l'existència del qual és inacceptable. Perquè no hi ha reis dolents ni bons; són simplement reis. O dit d'una altra manera, amb una terminologia més actual: només existeixen les circumstàncies del rei i el sistema. No hi ha marge per a la llibertat d'elecció. [...] En el món de Shakespeare hi ha una contradicció entre l'ordre de l'acció i l'ordre moral. L'home està condemnat a aquesta contradicció, que resulta sempre ineludible. [...]

Què significava, en realitat, per a Shakespeare el Gran Mecanisme? Una desfilada de reis, que ascendeixen i es van empenyent els uns als altres a l'escala de la història, o més aviat una borratxera de sang bullint, que puja al cap fins que entela la vista? Un ordre natural que ha estat violat i on el mal engendra altres mals, on les injustícies clamen venjança, on els crims se succeeixen els uns als altres, on es governa el regne com una propietat privada, un botí del que s'apodera el més fort? Una simple lluita pel poder, o un batec violent al cor humà, que la raó no pot accelerar ni deturar, però que un tros de ferro esmolat i sense vida és capaç d'interrompre d'una vegada per totes? Una nit densa i impenetrable de la història en què no s'albira l'alba, en què l'obscuritat s'apodera de l'ànima humana?

Algunes d'aquestes grans preguntes troben resposta a *Ricard III*. [...] En aquesta tragèdia només hi ha dues persones que qüestionen el funcionament del món: el rei Ricard III i l'assassí a sou; un es troba al cim de la jerarquia feudal; l'altre a la base. [...] Tots dos veuen amb la mateixa claredat el mateix Gran Mecanisme, des del cim i des de la base; tots dos estan desproveïts d'il·lusions perquè només ells dos s'ho poden permetre, ja que accepten el món tal com és en realitat. Encara més: el rei i l'assassí a sou representen

l'ordre del món en estat pur. I això és, precisament, el que volia expressar Shakespeare. [...]

De sobte hi ha espurnes de genialitat; una d'aquestes consisteix en equiparar el germà del rei amb un assassí a sou. [...] Aquest fragment anticipa el que serà *Hamlet*. Perquè, què és un assassí a sou sinó l'enterrador de la història? També al cementiri d'Elsinor hi ha dos enterradors que parlen amb el fill del rei. Contemplen la gran història i els drames humans des de la mateixa perspectiva; la perspectiva dels qui excaven tombes i construeixen patíbuls. Des d'aquesta perspectiva no hi ha cap diferència entre el fill del rei i l'últim miserable. Tots dos són mortals; van néixer per morir. L'assassí a sou i el fill del rei són doblement iguals. En l'ordre de la història, tots dos són engranatges del Gran Mecanisme. Des de la perspectiva del cementiri i de la forca, tots dos són només éssers mortals. La grandesa de Shakespeare consisteix en aquestes confrontacions inesperades en les quals, com il·luminat pel foc dels llampecs i envoltat d'espurneigs, de sobte apareix davant dels seus ulls l'immens paisatge de la història. D'aquesta manera, *Ricard III* ens permet interpretar *Hamlet* com un drama polític; i viceversa, *Ricard III*, llegit a partir de *Hamlet*, es converteix en un drama filosòfic sobre les contradiccions entre l'ordre moral i les conseqüències de les nostres accions.